

Kötöttségi elemek a bizonyítékok szabad mérlegelésénél a polgári perben

1. A való tényállás kiderítésére törekvő polgári eljárásjogunk immár 34 éves fejlődése során jelentős lépéseket tett szabad bizonyítási rendszerünk tökéletesítése terén. Az indokolatlaná vált kötöttségek és igazságellenes tényezők¹ felszámolása a Pp valamennyi novellájánál szereplő kérdés volt. Érdemes e fokozatos fejlesztést áttekinteni az e téren egyik legfontosabb intézmény, perrendünk szabad bizonyítási rendszerére vonatkozóan is. E tanulmány keretei kényszerítnek azonban arra, hogy ezt csak a bizonyítási rendszer egyik alapintézményére, a mérlegelésre korlátozzam e helyütt, a másik alapintézményt, a bizonyítékok szabad felhasználását csak érintsem.

Különös jelentőséget ad e kérdés feldolgozásának *Szilbereky Jenő* 70. születésnapjának megünneplése. A polgári eljárásjog tudományának elismert munkását természetesen a magam módján, tudományos munkával kívánom köszönteni. Az előzőekben vázolt fejlesztésnek az első két Pp novellánál harciosa, a harmadiknál vezető szereplője volt a Jubiláns. Mint az ezirányú küzdelmekben harcostársa, nem is választhattam volna más téma feldolgozását alkalmasabb köszöntőül.²

Időszerűséget ad e témának polgári eljárásjogunk most folyó átfogó felülvizsgálata, amelynek következő lépése, az eljárás újraszabályozása a tudomány munkásaitól elméleti előkészítést igényel.³

I. Történeti bevezető

2. A polgári eljárásjog történeti fejlődése során kialakult bizonyítási rendszereket a tudomány két nagy csoportba osztja: a szabad bizonyítási rendszer és a kötött bizonyítási rendszer csoportjába.

Kötött bizonyítási rendszernek azt nevezzük, amely egyrészt a bizonyítékok (bizonyítási eszközök) felhasználásánál ír elő törvényi szabályokat, meghatározva, hogy milyen tényállí-

¹ E kifejezést Türy Sándor Kornéltól vettem át még egy 1956-ban megjelent monográfiámban azóta használom. (Türy S. Kornél: „Igazságellenes tényezők a jogban” a Polner-Emlékkönyvben, Szeged, 1935.) Ezek közül a Ppn a praesumptio iuris et de iure lehetőségét törölte a Pp 6. §-ából és a kártérítési felelősségnél adott szabadabb lehetőséget az elbírált büntetőügy utáni perben a 9. § módosításával; a II. Ppn a 118. § módosításával eltörölte az utolsó olyan szabályt, amely közokirattal (jegyzőkönyv) szemben kizárta az ellenbizonyítást; a III. Ppn a polgári és a büntető ítélet viszonyát rendezte.

² A Jubilánssal a Ppn kodifikációs bizottságában, a II. Ppn-nél a négy tagú szűkebb bizottságban (Bacsó Jenő és Szigligeti Viktor társaságában) vettem részt; a III. Ppn munkálatait pedig ő irányította, mint a törvényelőkészítésért felelős miniszterhelyettes.

³ Kettős részvételét ebben ld. a Magyar Jog 1984. évi 1. és 4., 1985. évi 2. és a Jogtudományi Közlöny 1985. évi 10. számában.

tás bizonyítására milyen bizonyítási eszközök szolgálhatnak; másrészt előírja azt is, hogy a bíró a törvényben meghatározott egyes bizonyítékoknak milyen bizonyító erőt tulajdonítson a ténymegállapításnál.

A szabad bizonyítási rendszer lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy a bíróság egyrészt nincs kötve a felhasználható bizonyítási eszközök meghatározott köréhez, hanem a tényállás kiderítésére szabadon felhasználhat bármilyen bizonyítékot, amely alkalmas arra; másrészt nincs kötve a bíróság az észlelt bizonyítékok bizonyítási erejének előre meghatározott szabályaihoz, azokat egyenként értékelve és összességükben mérlegelve belső meggyőződése szerint állapíthatja meg az ítéleti tényállást.⁴

Csak e két bizonyítási rendszer létezik véleményem szerint. Vegyes rendszert nem ismerek. Nincs ugyanis olyan szabad bizonyítási rendszer, amelyben ne lennének kötöttségi elemek, és ugyanígy nincs olyan kötött bizonyítási rendszer sem, amely bizonyos szabadságot ne engedne a bíróságnak.⁵

3. A magyar polgári eljárásjog történeti fejlődése során viszonylag *későn honosodott meg* a szabad bizonyítási rendszer. A francia forradalmat,⁶ illetőleg a polgári forradalmakat követően került általában a szabad bizonyítás az európai polgári eljárásjogokba, míg nálunk ez — történelmi okokból — hosszasan elhúzódott. Először az elbukott szabadságharcot követő osztrák abszolútizmus miatt nem került sor a szabad bizonyítási rendszer bevezetésére. Később — különösen az októberi diplomát követő magyar törvénykezési rend helyreállítása után — *az irodalomban már ilyen irányú javaslatok láttak napvilágot*. Nemcsak ez volt a jogirodalom türelvése, hanem *a javaslatok egy korszerű perrendtartás megalkotására irányultak*, amely a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség elvein alapulva szakított volna az addigi nehézkes írásbeli perrel és helyette a szóbeli pert honosította volna meg, párosulva a kötött bizonyítási rendszert felváltó szabad bizonyítási rendszerrel.⁷

A kiegyezés után gyorsan megalkotott első magyar perrendtartás⁸ a Polgári Törvénykezési Rendtartás (a továbbiakban Trts) azonban nem ilyen modern eljárásjogi törvény volt. *Nem szakított sem az írásbeliséggel, sem pedig a kötött bizonyítási rendszerrel*. A korabeli indokolás szerint a modern polgári eljárás azért nem volt bevezethető, mert „az ország a bírósági szervezet fogyatékosága és az anyagi eszközök hiánya miatt nem volt felkészülve. Hiányzott ezen kívül egy megfelelő minden oldalról kellően megvitatot javaslat is”. Az ideiglenesnek szánt Trts jóval hosszabb ideig maradt hatályban, mint ahogy ezt annak idején tervezték. A végleges reform — bár Plósz Sándor első tervezetét már 1885-ben elkészítette — csak az 1911. évi I. tv hatályba lépésével 1915-ben valósult meg.

A bizonyítási rendszer reformja azonban — szerencsés módon — hamarabb megtörtént. 1889-ben Szilágyi Dezső lett az igazságügyi miniszter. Ő kezdte el a perrendi reform tényleges megvalósításának előkészületeit. Elképzelése szerint a reformot nem egyszerre, hanem *részenként* kellett volna megvalósítani, hogy a közvélemény és a jogászközönség a teljes re-

⁴ A helyes szóhasználat az lenne, hogy *egy bizonyítékot értékel* a bíróság, *többet* pedig az összevetve *mérlegel*. A Pp 206. § (1) bek. az értékelést is a mérlegelés szinonimájaként használja; az elméletben pedig a mérlegelés szó gyökerezett meg, akkor is, ha egy bizonyítékot önmagában értékel a bíróság.

⁵ Így pl. a kötött bizonyítási rendszerben általános szabály, hogy két aggálytalan tanú egybehangzó vallomása teljes bizonyíték, de a bíró mérlegelése szerint fogadhatja el teljes bizonyítéknak pl. két aggályos tanú vagy egy aggálytalan tanú vallomását stb. (Régi jogunk is aggálytalan, aggályos és elvetendő tanúkat különböztetett meg.)

⁶ A Code de procedure civile 1907. február 1-én lépett hatályba, de már előzőleg a konvent néhány rendelkezése megvalósította a perjog forradalmi követeléseit (nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség).

⁷ Ld. különösen: *Halmosy Endre*: „A nyilvános és szóbeli peres eljárás elvei”, Sopron, 1866., *Zlinszky Imre*: „A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban” Bp., 1875.

⁸ Az 1868. évi LIV. tv. a később tárgyalásra kerülő SE pedig az 1893. évi XVIII. tv volt.

formra előkészüljön. A reformot a sommás eljárás — a kisebb ügyekre vonatkozó járásbíróági eljárás — kezdte. A Sommás Eljárásról szóló törvény (a továbbiakban: SE) tervezetét Plósz Sándorral készítette el, amely azután 1894-ben hatályba lépett. E törvény egy igen fontos rendelkezést tartalmazott. A SE azon rendelkezéseit, amelyek nem függenek össze elválaszthatatlan a szóbeliséggel, a rendes, írásbeli eljárás alá tartozó perekben — a törvényszéki eljárásban — is alkalmazni kellett. Ennek megfelelően a szabad bizonyítási rendszer nemcsak a járásbíróági eljárásban, hanem a törvényszéki eljárásban is, azaz egész polgári eljárásunkban megvalósult.

E szabad bizonyítási rendszert *építette tovább* a Plósz-féle ún. régi perrendtartásunk, az 1911. évi I. törvény (a továbbiakban: régi Pp). Ezt vette át — mint minden szocialista eljárásjog — mai jogunk is, tovább fejlesztve még azzal, hogy novellizálásai során a szabad bizonyítási rendszer akadályait, az ún. igazságellenes tényezőket — ahogy erre már a bevezetőben utaltam — a Jubiláns aktív közreműködésével eltávolította az útból.

II. A Pp szabad bizonyítási rendszere és kötöttségei

4. A Pp a szabad bizonyítási rendszert valósítja meg. A szabad bizonyítási rendszer nálunk is *két alappilléren* nyugszik: *a bizonyítékok szabad felhasználásán* és a bizonyítás eredménye *szabad mérlegelésén*.

A bizonyítékok szabad felhasználásának elvét a Pp 6. §-a mondja ki. E szerint: amennyiben a törvény másképp nem rendelkezik, a bíróság nincs alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához, vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához kötve, szabadon felhasználhat minden bizonyítékot, amely a tényállás kiderítésére alkalmas. E törvényhely bevezető szövege: „Amennyiben a törvény másként nem rendelkezik” adja meg kötöttségi elemek lehetőségét. De csak törvényi szabályozásra ad lehetőséget. Szerencsénkre nincs más törvény, amely kötöttségi elemet tartalmazna, csak maga a Pp. Ez viszont *két ilyen kötöttséget* tartalmaz, amikor kirekeszt a szabad felhasználás köréből bizonyítási eszközt. Mindkét esetben *tanúvallomást* rekeszt ki.

Az elsőt a Pp 169. §-a mondja ki, amely szerint ha a tanút államtitok — szolgálati titok —, illetőleg üzemi titoktartási kötelezettség terheli, és ez alól felmentést nem kapott, az ennek ellenére tett vallomása bizonyítékként nem vehető figyelembe.

A másik szabályt a Pp 170. §-a tartalmazza. E § a bíróságot arra kötelezi, hogy a tanút figyelmeztesse vallomásmegtagadási jogára. Ha a tanút erre nem figyelmeztették, illetőleg a tanút vallomásmegtagadási joga ellenére vallomásra kötelezték, tanúvallomása bizonyítékként nem vehető figyelembe.

Mindkét kötöttség olyan, amely már több kritikát vont maga után. Én is azok közé tartozom, akik mindkét rendelkezés eltörlését javasolják.⁹

6. A szabad bizonyítási rendszer másik alappillére, a bizonyítékok szabad mérlegelése terén a Pp három kötöttségi elemet tartalmaz. Ezek között egy, a büntető ítélethez való kötöttség abszolút jellegű, az ellenkező bizonyítását kizárja. A másik kettő, a vélelmek és rokonjelenségeik, illetőleg az okirati kötöttség csak relatív jellegű, csak feltételesen, az ellenkező bizonyításáig köti a polgári perben a bíróságot.

⁹ Először „Bizonyítás a polgári perben” Bp., 1956. 229. p. utoljára MJ 1984. évi 1. sz.-ban

III. A büntető ítélet hatálya a polgári perben

A) A követett elvekről

7. A bizonyítékok szabad mérlegelésének egyetlen abszolút kötöttségi elemét a Pp 9. §-ának (1) bekezdése tartalmazza. Ennek a jelenlegi — a III Ppn által megállapított szövege a következő: „Ha jogerősen elbírált bűncselekmény anyagi jogi következményei felől polgári perben kell határozni, a bíróság a határozatában nem állapíthatja meg, hogy az elítélt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt.”

Mielőtt a törvényi rendelkezés elemzésébe bocsátkoznánk, szükségesnek látszik e kérdésnek, a büntető ítélet polgári perbeli hatálya történetének rövid összefoglalója.

Mindenekelőtt leszögezhetjük, hogy a büntető ítélet (és egyéb hatósági határozat) polgári perbeli hatályával kapcsolatban *a különböző jogrendszerek* — mind időbelileg, mind térbelileg szemlélve — *jelentős eltéréseket mutatnak*. Ha történetileg vizsgáljuk e megoldások alakulását és változtatását, vagy ha összehasonlító módon a különböző jogrendszerekben egyidejűleg vizsgáljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy *mind a szocialista polgári eljárásjogokban, mind a nem szocialistákban mindkét megoldási mód megvalósul*, és ugyanabban a gazdasági és társadalmi rendszerben is áttérhet a tételejog az egyik elvi megoldásról a másikra. E kérdés is azok közé az eljárásjogi kérdések közé tartozik, amelyek nincsenek *közvetlenül* összefüggésben a gazdasági és a társadalmi renddel.

A magyar polgári eljárásjog története is azt mutatja, hogy e téren gyakori volt a változás. A megoldások azonos társadalmi renden belül is — mint látni fogjuk — gyökeresen megváltoztak.

A különböző megoldások *két fő elvet* követnek. Az egyik rendező elv *a bírászkodás egységének* a követelményéből kiindulva azt a tételt állítja fel, hogy *ugyanabban a kérdésben két bíróság más-más tényt ne állapíthasson meg* és ennek megfelelően más-más döntést ne hozhasson. A jogrendszernek arra kell törekednie, hogy ugyanazt a kérdést mind a büntető bíróság, mind a polgári bíróság azonosan oldja meg; azonos tényállás alapján vonja le a jogi következtetéseket. A másik elv *a kötetlenséget* hirdeti. Eszerint a szabad bizonyítási rendszeren alapuló bírósági eljárásban *nem szabad a bírót* semmiféle, a mérlegelést áttörhetetlenül korlátozó *abszolút praeiudiciumhoz kötni*.

Az előző megoldás az igazságszolgáltatás egysége szempontjából előnyös. Ugyanakkor a törvényben felállított praeiudicium folytán hátrányokat is foglal magában. Legfőbb hátránya, hogy a később eljáró — általában a polgári — bíróságot arra kényszeríti, hogy ne az előtte lefolytatott bizonyítás szabad mérlegelése alapján, meggyőződése szerint állapítsa meg az ítéleti tényállást. A másik megoldás ezt küszöböli ki, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy két bíróság ugyanabban az ügyben ne azonos tényállást állapítson meg.

B) Rövid történeti áttekintés

8. Az első polgári eljárási kódexünk,¹⁰ a Trts 9. §-a rendelkezett e tekintetben, bár nem közvetlenül. Azt írta elő, hogy ha „büntetőtörvények által tiltott cselekmények” bizonyításától függ valamilyen per eldöntése, az mindaddig „nem tehető folyamatba”, amíg a büntetőbíróság „jogérvényesen” nem határozott. Ebből kitűnően a Trts azon elvi állásponton volt, hogy a polgári és büntető *igazságszolgáltatás egységét* kell megvalósítani.

¹⁰ Bár már az 1791. évi tv kimondta a *jövőre* nézve, hogy az eljárás jogforrása a törvény legyen (inkább védelmiül a királyi rendelettel szemben, „Forma iudicorum lege stabilita aut stabilienda auctoritate regia non immutabitur...”), a Trts előtt a polgári eljárás egészét szabályozó törvényünk nem volt 1853-tól 1861-ig de facto alkalmazásban az Ideiglenes Polgári Perrendtartás, de azt az idegen elnyomó hatalom kényszerítette ránk, ezért sem akkor, sem ma nem tekinthető magyar jogforrásnak.

A SE 44. §-a ezen enyhített, de csak a sommás eljárásban. A polgári pert ilyenkor *fo-lyamatba lehetett tenni*, csak a tárgyalását lehetett felfüggeszteni a büntetőeljárás vagy polgári eljárás illetve közigazgatási hatóság „végérvényes” döntéséig.

Magát a kötöttséget *sem az egyik, sem a másik eljárási jogszabály nem mondotta ki*. E kérdést egészen mai perrendtartásunkig polgári eljárási jogszabály nem rendezte, hanem csak a *bírói gyakorlat*.

A Kúria mondotta ki a hosszú ideig érvényes szabályt ebben a kérdésben 1907-ben. Akkor hozta meg a sokáig irányadó 189. számú *Elvi Határozatot*. Eszerint az EH szerint a büntetőügyben hozott jogerőre emelkedett határozat abban a tekintetben a később eljáró polgári bíróságra *irányadó volt, hogy a terhelt a terhére rótt cselekményt tényleg elkövette-e*. A polgári bíróság csak abban az esetben „ahol a büntetőbíró a terheltnek bűnösségét megállapíthatónak nem találta” állapíthatta meg a polgári jogi felelősséget a felmentő büntető határozat tartalmától eltérően.

9. A Plósz Sándor által megalkotott régi Pp sem tartalmazott kifejezett rendelkezést e kérdésben. Közvetetten megállapítható azonban, hogy elvileg a *másik állásponton* állt.¹¹

A régi Pp hatálybaléptető jogszabálya *nem érintette a már hivatkozott 189. EH hatályát*, így az még a régi Pp hatályba lépését követően 17 évig irányadó maradt. A száznyolcvan fokos *fordulatot a Kúria 49. számú Jogegységi Döntvénye hozta 1932-ben*. Eszerint a polgári bíróság a büntetőbírósnak nemcsak a felmentő ítéletéhez, hanem az elítélést tartalmazó döntéséhez és ténymegállapításához *sincs kötve*.¹² A Kúria később 72. számú Jogegységi Döntvényében még tovább vitte ennek az elvnek az érvényesülését.¹³

A felszabadulás előtt, illetve utána is a Büntető Perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv hatályba lépéséig ez volt irányadó, tehát mind a korábbi társadalmi rendszerben, mind a szocialista átalakulás után.

10. A Bp szabályát vette át új Pp, az 1952. évi III. tv.¹⁴ Szocialista büntető- és polgári eljárásjogunk a fejlődés *kezdeti szakaszán* tehát a kötetlenséggel ellenkező elvi álláspontot valósította meg. Nem a korábbi bírói gyakorlat kritikáján alapult azonban ez a döntés, mert hisz az éppen progresszív irányú volt. Másról volt szó. Azt az elvi álláspontot tette uralkodóvá, hogy nem lehet a bírói ítéletek között ugyanabban a kérdésben lényeges eltérés, tehát az *igazságszolgáltatás egységének* a követelményéből indult ki.

A Pp 9. § (1) bekezdése eredeti szövegében akként rendelkezett, hogy: „Ha a polgári perben a büntetőbíró által jogerős ítélettel már elbírált bűncselekmény polgári jogi következményei felől kell határozni, a büntetőbírói ítélet a polgári perben eljáró bíróságokra abban a kérdésben irányadó, hogy követtek-e el bűncselekményt, és annak elkövetője a terhelt volt-e.” E szabály bírói gyakorlatának még csak rövid megemlítése sem szükséges, mert a büntető és a polgári ítélet hatályát szabályozó § szövegét nagyon rövid idő múlva a Ppn részben eleget téve az elméleti és gyakorlati kritikának — megváltoztatta. Ez a megváltoztatott szöveg 1973. január 1-ig volt hatályban. E hosszú ideig tartó hatálybanlét miatt ezzel kissé részletesebben foglalkozom.

Mindenekelőtt nézzük az új szöveget: „Ha a polgári perben a büntetőbíró által jogerős ítélettel már elbírált bűncselekmény polgári jogi következményei felől kell hatá-

¹¹ Kiténik ez nemcsak a 270. §-ában szabályozott szabad bizonyítási rendszeréből, de a 234. §-ából is, amely szerint a bíróság a pert a büntető eljárás befejezéséig akkor függesztheti fel, ha a bűncselekmény „megállapítása a per elődöntésére lényeges befolyással van”, tehát nem mindig, mint korábban.

¹² Kivéve, ha az elítélés a keresettel érvényesített igénynek anyagi jogi előfeltétele.

¹³ Kimondta a Kúria, hogy a fegyverhasználat jogosságának kérdésében a bíróság nincs kötve a honvédbíróság határozatához.

¹⁴ Nem a Pp hozta be a változást, hanem a Bp, amely egy évvel előbb lépett hatályba. A Pp 9. §-a csak átvette a Bp ugyancsak 9. §-ának szövegét.

rozni, a büntetőbírói ítélet a polgári perben eljáró bíróságra abban a kérdésben irányadó, hogy követtek-e el bűncselekményt, és annak elkövetője a terhelt volt-e, a kártérítési kötelezettség megállapításában azonban a büntetőbírói ítélet a polgári perben eljáró bíróságot nem köti.” (Kiemelés tőlem — F. J.)

A Legfelsőbb Bíróság későbbi időben hozott, de az állandó bírói gyakorlatot összefoglaló álláspontjában kimondta, hogy a polgári perben eljáró bíróság önállóan állapíthat meg tényállást abban a kérdésben, hogy a büntetőbíróság által megállapított cselekmény alapján fennáll-e a kártérítési kötelezettség. Azt is önállóan állapíthatja meg, hogy olyan tények, amelyekre vonatkozóan a büntetőügyben tényállást nem állapítottak meg, a kártérítés megállapítása szempontjából mennyiben jelentősek. Sőt, ha valamilyen tényt nem talált bizonyítottnak a büntetőügyben eljáró bíróság, azt többlet tényállásként, a lefolytatott bizonyítás alapján megállapíthatja, és önállóan állapíthatja meg ennek a kérdésnek a kártérítés szempontjából fennálló jelentőségét is. (LB Pf. 20 621/1967.)

Kimondta a bírói gyakorlat később azt is, hogy elítélés esetén is önállóan állapíthatja meg a polgári bíróság a kártérítési felelősség feltételeit, pl. a vétőképeséget, a belátási képességet (LB Pf. 20 091/1969.); a kártérítés mértékét, konkretizálva: azt is kimondhatja, hogy pl. 8 napon belüli időtartam megállapítása mellett történő elítélés nem zárja ki a hosszabb munkaképtelenség megállapítását. (Nyíregyházi mb. PK 65. El. II. D. 11/1. és 12/1.)

Kezdetől kialakult az az állandó gyakorlat, hogy csak az elítélést tartalmazó büntetőítéletnek van praeciudiciális jellege. Az eljárást megszüntető határozatnak, de a felmentő ítéletnek nincs.

11. A lényeges fordulatot a III. Ppn jelentette, melynek megalkotásában már nemcsak részt vett, de vezető szerepet vitt a Jubiláns. A novella az elmélet és a gyakorlat egyöntetű álláspontjának megfelelően a társadalmi igényt kielégítve, a kötetlenség felé tett újabb jelentős lépést, továbbfejlesztve ezzel eljárásjogunkat. Így alakult ki a Pp már idézett jelenlegi hatályos szövege.

Ezzel a történeti áttekintést be is fejezhetnénk, de még adós vagyok röviden a novella után kialakult bírói gyakorlat ismertetésével.

Mindenekelőtt utalok arra, hogy a III. Ppn miniszteri indokolása kimondja, hogy a tervezet az eddigi szabályokhoz képest „teljesebbé teszi az utóbb polgári ügyben eljáró bíróság mérlegelési szabadságát, mert csupán abban az egy vonatkozásban köti a büntetőbíróság határozata, hogy a bűnösség kérdésében nem helyezkedhet attól eltérő álláspontra.” *A bírói gyakorlat tehát csak ilyen irányban fejlődhet tovább.*

A Legfelsőbb Bíróság néhány kérdésben már elvileg állást foglalt, de bírói gyakorlat nem mondható még véglegesen kialakultnak. Legfontosabbnak tartom azt az állásfoglalást, amely egy törvényességi óvás során hozott határozatban látott napvilágot. E szerint a büntetőjogi bűnösség és a polgári jogi vétkekesség nem azonos fogalmak. (LB P. törv. I 20 534/1975.)

A kötöttség terjedelmének értelmezésére vonatkozik az az állásfoglalás, hogy ha alpereseket együtt elkövetetti testi sértés miatt büntették meg jogerősen, az okozati összefüggésben levő kárért egyetemlegesen kell őket marasztalni. (LB Pf. V. 20 361/1977.)

A felmentő ítélet kérdése addig sem volt vitás, a Legfelsőbb Bíróság mégis kimondotta „közömbös, hogy a katonai bíróság a vádlottat bűncselekmény hiányában felmentette.” (LB Pf. I. 20 060/1976.)

C) Más hatósági (fegyelmi) határozat hatálya a perben

12. A Pp 9. §-a (2) bekezdésében a III. Ppn-ig a büntetőbírói ítélet praejudicialitásán túlmenően is tartalmazott kötöttségi elemet.

A Pp az eredeti szövege szerint a 9. § (2) bekezdése ugyan kimondta, hogy a polgári perben eljáró bíróságot a fegyelmi hatóság, illetve a más hatóság döntésében foglalt ténymegállapítás nem köti, de ha a törvény szerint a fegyelmi vétség elkövetését megállapító fegyelmi hatósági határozatnak az igény érvényesítését meg kell előznie, akkor ugyanolyan kötöttség állt fent, mint a büntetőbírói ítélettel kapcsolatban.

Míg a Ppn által megállapított újabb szöveg a büntetőítélet és a polgári perben eljáró bíróság viszonyában a kötöttségen enyhített, addig a *fegyelmi határozathoz való kötöttséget mondta ki arra az esetre, amikor az igény érvényesítésnek a fegyelmi határozat anyagi jogi előfeltétele*. Ilyenkor a döntésben foglalt ténymegállapítások kötötték a bíróságot. *Visszalépés történt* tehát — a törvény szövege szerint — a fegyelmi határozat praejudiciális jellege tekintetében. Ez a kötöttség még a kártérítés megállapításánál is fennállott volna, nem úgy, mint a büntető ítélettel szemben. Meg kell azonban mondanom, hogy a *tényleges helyzet kedvezőbb volt*. A bírói gyakorlat ebben a tekintetben is, és általában az egész praejudicialitásnál erre a Pp 9. §-a (1) bekezdésével kapcsolatban kialakított elveket alkalmazta.

13. A III. Ppn hozta meg ezen a téren a tiszta *kötetlenségi álláspont győzelmét*. A Pp 9. § (2) bekezdésének jelenlegi szövege szerint: „A bíróságot határozatának meghozatalában más hatóság döntése vagy a fegyelmi határozat, illetőleg a bennük megállapított tényállás nem kötik.”

D) Az igényérvényesítés anyagi jogi előfeltételei

14. A történeti résznél is láthattuk, hogy azokban az esetekben a felszabadulás előtti bírói gyakorlatban sem volt soha kötetlenség, amikor a büntetőbírói határozat valamilyen polgári jogi igénynek anyagi jogi előfeltétele volt. Nézzük meg röviden, mi is ez az *anyagi jogi előfeltétel*. Nem szabad összetéveszteni a bíróság ténymegállapításbeli kötöttségének kérdését az igény anyagi jogi előfeltétele kérdésével. A jogszabály valamilyen *anyagi jogi igény keletkezését teheti attól függővé*, hogy pl. a kárt okozó személy bűnösségét jogerős büntetőbírói ítélet, vagy fegyelmi vétségét jogerős fegyelmi határozat állapítsa meg. Ilyen volt a Ptk-nak az 1977. évi IV. tv-vel történt újra kodifikálásáig az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség, jelenleg ilyen a munkajogi felelősség mértéke, ilyen pl. a kötelező gépjárműfelelősségi biztosítás alapján az ismeretlen gépjármű által okozott bizonyos kár miatt a biztosítóval szemben fennálló igény is, mert az csak akkor jön létre, ha a károsult a nyomozóhatóság határozatával igazolja, hogy a kárt ismeretlen gépjármű okozta.¹⁵

Ezek mind anyagi jogi előfeltételek. Nem a Pp 6. §-ába *ütköző bizonyítási kötöttségek*. Ilyen nem is érvényesülhetne a magasabb jogszabállyal szemben. *Nem korlátozza a bíróság ténymegállapítási szabadságát*. Magának az igénynek az érvényes létrejötte függ az anyagi jogi előfeltételtől, ha az igény létrejött, az bármilyen módon bizonyítható.

A másik igen lényeges kérdés, amely a kötöttségi elemeket elválasztja az anyagi jogi előfeltételektől, hogy ilyen esetben sem köti mai jogunkban az eljáró bíróságot a büntetőítéletben, illetőleg a hatósági határozatban foglalt *tényállás*. Ennek megfelelően ha pl. a károsult bizonyítja egy nyomozóhatóság nyomozást megtagadó határozatának indokolásá-

¹⁵ Az ezt kimondó 42/1970. (I. 27.) Korm. sz. r. 3. §-ára és gyakorlatára ld. Nagy Miklós cikkét a Belügyi Szemle 1973. évi 11—12. és Szerzőér az 1975. évi 6. számban.

val, hogy a kárt ismeretlen gépjármű okozta, a bíróság a bizonyítás alapján megállapíthatja, hogy ez nem így történt. Az anyagi jogi előfeltétel tehát nem az eljárásjog körébe, hanem az anyagi jog körébe tartozó kérdés.

E) Javaslatom de lege ferenda

15. Azt hiszem, az eddigiekből, sőt talán még az egyszerű történeti ismertetésből is kitűnik, hogy a polgári ügyben eljáró bíróságnak a büntetőítéletben foglaltakhoz való *kötöttsége ellen foglaltok állást*. Teszem ezt akkor is, ha a jelenlegi formájában már csak minimális kötöttséget jelent. *A másik alapelvet tartom helyesebbnek*, amely a polgári perben eljáró bíró kötetlenségét kívánja megvalósítani. Annak a követelménynek téve eleget, hogy *a perben eljáró bíró az előtte folyó eljárásban az általa közvetlenül észlelt tények alapján állapítsa meg az ítéleti tényállást*. Más bíróság vagy hatóság mérlegeléséhez, ténymegállapításához vagy határozatában foglaltakhoz ne legyen kötve. Az abszolút kötöttség fenntartását sem szükségesnek, sem célravezetőnek nem tartom. De lege ferenda tehát a Pp 9. §-ának teljes eltörlését javaslom.

Tisztában vagyok azonban az ellenérvekkel is. Ezért azt a lépésről lépésre haladást szeretném folytatni, amit a történeti részben bemutatva a Pp első novellájától kezdve a törvényalkotó követett. Ennek a folytatása lehetne a következő lépés — amelyet legnagyobb sajnálatomra a IV. Ppn nem tett meg. Ez a lépés talán abban állhatna, hogy nem minden elítélést tartalmazó büntetőítéletnek biztosítanánk a jelenlegi praeiudiciális hatást, hanem — ha már van vétségi és büntetői eljárás, a kettő eljárásjogilag sem azonos —, csak a büntetnéll kellene átmenetileg a jelenlegi kötöttséget fenntartani.

Tudom, hogy sokan elleneznék ezt a differenciálást. Az ellenzők nem számolnak azonban azzal, hogy jelenleg is fennáll ilyen differenciálás. Azokra a korábban bűncselekménynek számító szabálysértésekre kívánnám felhívni a figyelmet, amelyeknél ma a szabálysértési eljárásban hozott határozatnak nincs a polgári perben kötöttsége. Ha tehát egy bizonyos értékhatáron aluli lopásért — amely ma szabálysértésnek minősül — marasztainak el jogerősen valakit, az nem hoz létre praeiudicialitást. Mégse tűnik olyanak, amely a bíráskodás erőségességét veszélyeztetné. Ha tovább megyünk és a következő értékhatárnál vonjuk meg e határt, akkor ugyanazt tettük, amit a kisebb értékhatárnál ma is tesz a törvényhozó.

Fontos lenne viszont a javaslat megvalósítása esetén is, hogy a bírói gyakorlat a jogalkotó intenciójának megfelelően és a törvény szövege szerint alakuljon. *Meg kell tehát szüntetni a bírói gyakorlatban található korlátozó, szűkítő értelmezést.*¹⁶

IV. A szabad mérlegelés relatív kötöttségei

A) A vélelmek és rokonjelenségeik

16. Az eddig ismertetett abszolút kötöttségi elem mellett *két relatív kötöttségi elem* is van szabad mérlegelési rendszerünkben. Vegyük ezeket szemügyre egyenként.

Elsőnek a *vélelmeket és a rokonjelenségeket* említeném, amelyeket a Pp 6. §-ának (2) bekezdése szabályoz. Itt vannak ezek elhelyezve annak ellenére, hogy a vélelmek, illetve rokonjelenségeik nem a bizonyítékok szabad felhasználásának elvével, hanem a Pp 206. § (1) és (2) bekezdésében szabályozott, a bizonyítás szabad mérlegelésével kapcsolatosak.

A hivatkozott törvényhely kimondja, hogy a Pp rendelkezései nem érintik a törvényes

¹⁶ Ld. a 11. pontban ismertetettek.

vélelmeket, ideértve azokat a jogszabályokat is, amelyek szerint valamilyen körülményt az ellenkező bizonyításáig valónak kell tekinteni (ún. ideiglenes igazságok).

A vélelmekről és rokonjelenségeikről nem kívánok e helyütt bővebben szólni. Elegendő talán arra utalnom, hogy mind a vélelmek, mind az ideiglenes igazságok alapuljanak akár törvényen, akár a bírói gyakorlaton *a nagyon valószínűt helyezik előnybe, a nagyon valószínűtlenel szemben*. Ugyanakkor *nem zárják el a valóság megállapításának az útját*. Ezért nem abszolút, csak relatív, feltételes kötöttséget jelentenek a bíró számára. A bizonyítási kötelezettséget és *a bizonyítási terhet fordítják át és az ellenkező bizonyítását teszik lehetővé az ellenfél számára*.

A természetes vélelmeket (praesumptio facti vel naturalis) a gyakorlati élet hozta létre, és lényegében köztapasztalati tételek, azaz a közönséges élettapasztalat diktálta bizonyítást megkönnyítő intézkedések ezek. A törvényes vélelmeknél (praesumptio legis) és ideiglenes igazságoknál (Interinswahrheit rossz, de meghonosodott magyar fordítása) maga a jogalkotó teszi le voksát a nagyon valószínű mellett, háttérbe szorítva a nagyon valószínűtlent.

17. A vélelmeknél és rokonjelenségeiknél *nincs* tehát *egyrészt igazságellenes tényező, másrészt fontosságuk vitathatatlan*. A gyakorlati életben feltétlenül szükségesek és *a bizonyítást megkönnyítik*. Ezért az ilyen relatív kötöttségi elemek ellen *sem elméleti sem gyakorlati kifogás nem hozható fel*, szemben az abszolút kötöttséggel. Nálunk mindig lehetséges az ellenkező bizonyítása: mind az ellenfél bizonyíthatja az ellenkezőt az átháruló bizonyítási kötelezettségnek eleget téve, mind a bíróság megteheti ezt hivatalból történő bizonyítás-elrendelés útján.

B) Az okirati kötöttség

18. A bizonyítás szabad mérlegelése terén a másik relatív kötöttséget az *okirati bizonyítás* alkotja. A közokirat és a teljes bizonyító erejű magánokirat mellett a törvény mind az alaki bizonyító erő, mind az anyagi bizonyító erő tekintetében kötöttséget állít fel.

Közokirat esetében a Pp 195. §-ának (4) bekezdése rendelkezik úgy, hogy az ellenkező bizonyításáig valódnak kell tekinteni. Ugyanezen § (1) bekezdése pedig — meghatározva a közokirat fogalmát — az anyagi bizonyító erőt szabályozva kimondja, hogy teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést vagy határozatot, továbbá az okirattal bizonyított adatok valóságát, végül az okiratban foglalt nyilatkozat megtételét, annak idejét és módját.

A teljes bizonyító erejű magánokiratokra vonatkozóan a Pp 196. §-a rendelkezik. Az anyagi bizonyító erő tekintetében kimondja, hogy az ellenkező bizonyításáig teljes bizonyítékul szolgál arra, hogy kiállítója az abban foglalt nyilatkozatot megtette, illetőleg elfogadta, vagy azt magára nézve kötelezően elfogadta. Az alaki bizonyítóerőre vonatkozóan a Pp 197. § a valódiság tekintetében a közokirattal ellentétesen rendelkezik, de a valódiság bizonyítása alól mégis felmenti a bizonyító felet akkor, ha az ellenfél a teljes bizonyító erejű magánokirat valódiságát kétségbe nem vonja, és azt a bíróság sem tartja szükségesnek. Egyébként a valódiságot a bizonyító félnek kell bizonyítani. Rendelkezik azonban e § a hamisítatlanságról is. A hamisítatlanság vélelmét állítja fel. Ha a magánokiraton levő aláírás valódisága nem vitás, vagy vitás volt, de a bizonyító fél azt bebizonyította, akkor a hamisítatlanság vélelme harcol a magánokirat mellett. Ez abban áll, hogy az aláírást megelőző szöveget — az ellenkező bebizonyításáig — hamisítatlannak kell tekinteni.

19. A Pp tehát az okiratnak, illetve azok bizonyos kiemelt fajtáinak *kötött bizonyító erőt* biztosít mind az alaki, mind az anyagi bizonyító erő tekintetében. Ezt azonban jogunk minden esetben csak az ellenkező bizonyításáig tartja fent, tehát csak *relatív kötöttséget* konsturuál.

Ennek kettős indoka van. Az egyik, a már közhelyként hangzó indok — de e közhely valóságtartalma vitathatatlan —, hogy az okirat *a legmegbízhatóbb bizonyítási eszköz*.

A másik — az előzőekkel összefüggő, vagy annak folytatásaként felfogható — indok, hogy éppen a fentiek miatt a törvény *privilegizálni kívánja* az okirati bizonyítást. E privilegizálás útján kívánja a feleket arra késztetni, hogy legalábbis fontosabb ügyleteiket foglalják okiratba. Hazánkban sajnos az okirat alkalmazása, különösen nyugták, elismervények adása, végrendeletek készítése stb. nem olyan mértékű, mint amilyen az általános forgalom miatt és a perek elkerülése vagy könnyebbé tétele miatt szükséges lehetne.

Az okirat privilegizálásának sokféle módja van. Az egyik legismertebb módja az *okirati kényszer* bevezetése. Polgári eljárásjogunk nem ismer okirati kényszert. Más kérdés, hogy anyagi jogunk bizonyos esetekben a jogügylet érvényességi feltételeként követeli meg az okirati formát, vagy annak minősített formáját. Ez nem jelenti azt, hogy a bizonyítás terén okirati kötöttség lenne. Az ilyen ügylet létrejöttét vagy létre nem jöttét bármilyen módon lehet bizonyítani. Az okiratba mint érvényességi feltételbe foglalt jogügylet létrejöttét, ennek elvesztése, megsemmisülése vagy rendelkezésre nem állása esetén bármilyen módon lehet bizonyítani, csak ilyenkor azt is be kell bizonyítani, hogy a megkívánt okirattal érvényesen létrejött.

A másik ismert privilegizálási lehetőség az, hogy a bizonyítási jog *előnyt biztosít az okirati bizonyításnak*.

Perrendtartásunk ezt nagyon enyhén és nem nagyon hatásos módon teszi. A Pp 193. §-a mindössze annyit mond ki, hogy olyan tényállásra vonatkozóan, amely okirattal bizonyítható, a bíróság minden egyéb bizonyítást mellőzhet. Miután ez a nem túl nagy gyakorlati jelentőségű, marad tehát az okirat tekintetében a kötött bizonyítási erő. Ezt valósítja meg a Pp az említett módon.

JÓZSEF FARKAS

GEBUNDENHEITSAKTOREN BEI DER FREIEN BEWEISWÜRDIGUNG IN UNSEREM ZIVILPROZESS

Zusammenfassung

Zur Einführung beschäftigt sich der Verfasser mit den verschiedenen Beweiswürdigungssystemen. Er legt fest, dass es nur zweierlei solche Systems sind: das freie und das zur gesetzlichen Vorschriften gebundene. Vermischtes System existiert nicht, weil es kein solches freies Beweiswürdigungssystem gibt, welches keine Gebundenheitsfaktoren enthält und auch kein gebundenes System gibt, welches keine freie Würdigungsmöglichkeit dem Richter gibt.

Nach einer weiteren prozessrechtshistorischen Übersicht legt die Abhandlung fest, dass während der vier Novellierung der uZPO wurde das freie Beweiswürdigungssystem schrittweise immer vollkommener sein. Als ehemalige Kollaborant stellt er fest, dass der Jubilant einer der Mitwirkenden, später auch Leiter der Rechtsentwicklung in dieser Richtung war.

Der Verfassers Auffassung nach hat das freie Beweiswürdigungssystem heute bei uns einen sogenannten absolute (ohne Gegenbeweismöglichkeit) und zwei relative Gebundenheitsfaktoren.

Der absolute Gebundenheitsfaktor ist das Praejudicium des früheren Strafurteils, dieselbe von relativen Charakter sind die Vermutungen und die benachbarte Erscheinungen und auch die öffentliche und die Privaturkunde mit vollen Beweiskraft.

Die Abhandlung beschäftigt sich auch mit der historische Darstellung der Wirkung des Strafurteils. Die stellt dann fest, dass die heutige Lage sehr wenig bindend, aber doch ein wahrheitswidriger Faktor ist. Der Verfasser ist der Meinung de lege ferenda auch diese Gebundenheit zu lösen.

Die zwei relative Gebundenheitsfaktoren hält der Verfasser als wichtige, praktische und nicht wahrheitswidrige.